

Informatiebord fonteinschotel Cromvliet

In Nieuwsbrief 10 (2015) was te lezen dat de herstelde fonteinschotel van buitenplaats Cromvliet in de tuin van het Museum Rijswijk is geplaatst. Hier komt hij goed tot zijn recht, maar een informatiebord ontbrak nog. Dit is onlangs aangebracht. De tekst en de afbeelding erop zijn aangeleverd door de gemeente, het ontwerp en de plaatsing zijn verzorgd (en gesponsord!) door Letter Z Design. Wij zijn Marcel van Zijderveld bijzonder erkentelijk voor zijn medewerking.

Informatiebord fonteinschotel.

Nieuwe website gemeente

De gemeente Rijswijk beschikt over een nieuwe website, die beter is afgestemd op de informatiebehoefte van de bezoekers. Het taakveld cultureel erfgoed is nog steeds op de website vertegenwoordigd en het best te vinden via de link: <https://www.rijswijk.nl/inwoners/leven>. Voor informatie over werkzaamheden aan monumenten, instandhoudingsubsidies of archeologisch onderzoek kunt u het beste zoeken via het loket 'Producten en diensten van A tot Z', dat zich boven aan de website bevindt.

Nieuwe website van de gemeente Rijswijk.

Colofon

Uitgave Gemeente Rijswijk
Tekst B. van der Have, E. Rinia, J.M. Koot en G. Koster (Archeologische Werkgroep Rijswijk)
Eindredactie Het Laatste Woord, Ede
Foto's Bureau Monumentenzorg en Archeologie van de Gemeente Rijswijk, tenzij anders vermeld
Vormgeving Corps Ontwerpers
Druk OBT
Oplage 2500
Datum december 2016
Copyright © Gemeente Rijswijk
ISSN 2352-3972

Contact
 Wilt u meer weten over het archeologisch onderzoek in Rijswijk of over vondstmeldingen, dan kunt u kijken op de website van de gemeente Rijswijk (www.rijswijk.nl/cultuur-sport-en-vrijetijd/cultureel-erfgoed/archeologie) of contact opnemen met:

Archeologie
 Tel: (070) 326 1973
 Fax: (070) 326 1410
 E-mail: archeologie@rijswijk.nl

Wilt u meer weten over de monumentenzorg en monumentenvergunningen in Rijswijk, dan kunt u kijken op de website van de gemeente Rijswijk (www.rijswijk.nl/cultuur-sport-en-vrijetijd/cultureel-erfgoed/monumenten) of contact opnemen met:

Monumenten
 Tel: (070) 326 1153
 Fax: (070) 326 1410
 E-mail: monumentenzorg@rijswijk.nl

Correspondentieadres
 Gemeente Rijswijk
 Afdeling Stad en Samenleving
 Sectie REO
 Bureau Monumentenzorg en Archeologie (BMA)
 Postbus 5305
 2280 HH Rijswijk

Bezoekadres
 Stadhuis Rijswijk
 Bogaardplein 15
 2284 DP Rijswijk

Monumentenzorg en Archeologie

Gemeente Rijswijk
 Bureau Monumentenzorg en Archeologie
 Nieuwsbrief 12, december 2016

Open Monumentendag, monumentenborden en monumentenprijs

Op zaterdag 10 september 2016 vond de landelijke Open Monumentendag plaats. Het doel daarvan is om monumenten die normaliter gesloten zijn open te stellen voor publiek. Het thema van dit jaar was 'Iconen en Symbolen'. Een lastig thema, maar voor Rijswijk kon er een interessant programma aan worden verbonden.

Open Monumentendag wordt jaarlijks georganiseerd door een werkgroep van de Historische Vereniging Rijswijk, in samenwerking met de gemeente. Verscheidene monumenten openden deze dag hun deuren en bezoekers konden genieten van de glorie van vroeger. Waar mogelijk werd ook aandacht besteed aan de symboliek die in een monument te vinden was, zoals in de Oude Kerk en op de Algemene Begraafplaats aan de Sir Winston Churchilllaan. Voor geïnteresseerden was er een speciale wandelroute

Gebeeldhouwde uil aan het pand Oranjelaan 1.

uitgezet om mensen langs monumenten en historische gebouwen te leiden waar nog symboliek te vinden is. Bijvoorbeeld het pand op de hoek Oranjelaan –

Geestbrugweg met fraaie beeldhouwde uilen of het voormalige postkantoor aan de Herenstraat 40-44 met een tegeltableau met het wapen van Rijswijk.

Elk jaar is het weer een hele opgave om monumenten open te krijgen voor bezoek. Daarom doen wij een dringend beroep op monumenteneigenaren: wilt u in een volgend jaar uw pand openstellen voor het publiek? Voor meer informatie kunt u terecht bij de contactpersonen zoals vermeld in het colofon van deze nieuwsbrief onder 'Monumenten'.

Vervolg op pagina 2

Levensboom Schoolstraat 6 en 8.

Tegeltableau voormalige postkantoor Herenstraat 40-44.

Open Monumentendag, monumentenborden en monumentenprijs

Vervolg van pagina 1

Monumentenbordjes zijn blauwwit geëmailleerde borden met historische informatie over het monument. Dit jaar hebben de volgende adressen een bordje ontvangen:

- Geestbrugkade 18
- Koninginnelaan 1
- Van Vredenburgweg 70
- De brugpijlers van de Sionsbrug aan de Sionsweg

Hierna werd de monumentenprijs uitgereikt, bedoeld voor personen of organisaties die zich op een bijzondere manier hebben ingezet voor het behoud of de presentatie van het Rijswijkse cultureel erfgoed. De monumentenprijs 2016 ging naar het Museum Bescherming Bevolking (MBB), dat de voormalige Duitse kantine in het park Overvoorde met vrijwilligers en beperkte middelen heeft opgeknapt en herbestemd tot tentoonstellingsruimte van het MBB.

Uitreiking monumentenprijs.

Delftweg 79 (foto P.C. Meijers).

Delftweg 79

Aan de Vliet, op Delftweg 79, staat een historische boerderij. Omdat die wordt verkocht, heeft de gemeente bouwhistorisch onderzoek laten verrichten door bouwhistoricus P.C. Meijers. Hoewel de boerderij er op het eerste gezicht jonger uitziet, heeft ze een lange bouwgeschiedenis, die grofweg vijf verschillende bouwfasen kent.

De eerste fase ligt voor 1800. Op de kadastrale minuutkaart van 1811-1832 is een klein vierkant bouwwerk te zien. Verschillende onderdelen in het pand, waaronder de gedisselde houten wanden en vloerconstructies, wijzen naar de zeventiende of achttiende eeuw. Mogelijk bevinden zich daarvan nog bouwsporen in het woonhuis onder de pleisterlaag.

De tweede bouwfase betreft 1843. In de negentiende eeuw waren de gronden met opstal in bezit van Floris Kist, doctor in de medicijnen uit Den Haag. In 1851 kocht

Delftweg 79, stal (foto P.C. Meijers).

Adriaan Theodore Prins (hoogheemraad van Schieland en wethouder van Rotterdam) de naastgelegen hofstede De Ruit, waar de boerderij deel van uitmaakte. Naast de boerderij stond een schuur met een gevelsteen met het jaartal 1843. We nemen aan dat er toen al een klein boerderij-complex was.

De derde bouwfase betreft 1884. In 1882 kwam de boerderij in bezit van G. de Keijser, een koopman te Delft. Hij stichtte in 1884 een nieuwe boerderij op de huidige locatie. Vermoedelijk was hier

Delftweg 79, kap met Philibert-spant (foto P.C. Meijers).

Delftweg 79, voorgevel (foto P.C. Meijers).

sprake van uitbreiding en vernieuwing, omdat in de kadastrale inschrijving de term 'herbouw' werd gebruikt. Uit deze fase stamt onder andere ook het eind negentiende-eeuwse Philibert-spant in de kap.

De vierde bouwfase vond plaats in de twintigste eeuw. Er werden verschillende modernisering doorgevoerd zoals de plaatsing van waterinstallaties en kachels; verschillende interieurafwerkingen stammen eveneens uit deze tijd.

De laatste bouwfase betreft 1991. De boerderij werd ingrijpend gerenoveerd omdat een omvallende boom een deel van de stal had beschadigd. De kap werd deels vernieuwd, evenals enkele vloerdelen in de stal, er werd modern sanitair geplaatst, de koelbak in de werkkeuken werd verwijderd en de schuur en de karmolen werden gesloopt.

Met het bouwhistorisch onderzoek is een deel van de geschiedenis van de boerderij gereconstrueerd. Ook is een bouwhistorische waardering gemaakt, zodat bij herontwikkeling de monumentale waarden kunnen worden ontzien.

Delftweg 79, oost- en achtergevel (foto P.C. Meijers).

Delftweg 79, westgevel (foto P.C. Meijers).

Tollensplein. Achter het speelrek wordt de put onderzocht.

Vondst aan het Tollensplein

In september 2016 werden de archeologen van de gemeente Rijswijk opgebeld door een medewerker van de dienst Stadsbeheer met de mededeling dat er een 'put' was gevonden aan het Tollensplein, gelegen in de oude dorpskern van Rijswijk. Een aannemer was daar aan het graven omdat er een speelterrein verzakt was en stuitte daarbij op een oude bakstenen put. Die is door de archeologen onderzocht en gedocumenteerd. Het is een rond gemetselde put, van oorsprong afgesloten met een gemetselde koepel. Het verschil in gebruikte bakstenen duidt erop dat de koepel jonger is dan de rest van de put. Toen de gebruikers de put buiten werking stelden, is ook de koepel opengebroken en de put met grond en puin gevuld.

Het metselwerk maakt het waarschijnlijk dat de put in de zeventiende-negentiende eeuw is gemaakt. De oorspronkelijke functie (en een scherpere datering) konden nog niet worden vastgesteld. Dan zou eerst de hele put moeten worden uitgegraven. Eén mogelijkheid is dat de waterput aangelegd is als welwaterput. Maar dat zou niet helemaal logisch zijn, omdat het kerkhof van de Oude Kerk op enkele meters van de waterput begon. Een andere mogelijkheid is een functie als zakput, waarin afvalwater werd verzameld en kon wegzakken in de ondergrond. Een later op de put aangesloten gresbuis duidt erop dat de put later die functie zeker wel heeft gekregen. Het was in het verleden niet ongebruikelijk dat waterputten werden hergebruikt als afvalput.

Nu is het Tollensplein een open ruimte. Dat was niet altijd het geval. Tot omstreeks 1958-1960 stond er het pand Tollensstraat 1, waar onder meer de familie Wubben woonde. Het is nu bijna onvoor-

Tollensplein. Detail van de putwand. De gresbuis is op de foto goed zichtbaar.

stelbaar maar in 1968 lag er een plan klaar om de oude dorpskern volledig te slopen, met uitzondering van de Oude Kerk. Het hele gebied tussen de Oude Kerk, de Kerkstraat, de Schoolstraat en de Tollensstraat zou worden ontdaan van zijn bebouwing en als marktterrein gaan fungeren. Rondom het marktplein moest laagbouw komen (tot drie bouwlagen), naar de randen oplopend tot hoogbouw (flats van twaalf etages) aan de Broeksloot, de Haagweg en het Ruysdaelplein. Een dergelijk plan voor Oud-Rijswijk is nu ondenkbaar maar het huidige Tollensplein is er een erfenis van, evenals enkele flats in Oud-Rijswijk.

Het is niet voor de eerste keer dat archeologische vondsten op het Tollensplein zijn gedaan. In 1978 werd een – vermoedelijk – achttiende-eeuwse waterput gevonden, die nog geheel intact was. Bij de herinrichting van het Tollensplein in 2000 werden weer funderingen aangetroffen en kon de waterput opnieuw worden onderzocht. In de huidige bestrating is de locatie van de put zichtbaar gemaakt. Hij is nu weer afgedekt en blijft als archeologisch erfgoed in de bodem bewaard.

De Archeologische Werkgroep Rijswijk (AWR)

Elke dinsdagavond komen ze bijeen in de oude brandweerkazerne aan de Jacob van Offwegenlaan 42 en vinden ze elkaar in hun interesse voor de archeologie in het algemeen en voor de Rijswijkse archeologie in het bijzonder. Met circa acht leden buigt de werkgroep zich nu over een oude opgraving uit 1989 in de Hoekpolder – een vindplaats die door de AWR in 1988 werd ontdekt. De resultaten van het proefsleuvenonderzoek waren van dien aard, dat het jaar daarop door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (later opgegaan in de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) een opgraving werd uitgevoerd. Die is nooit volledig uitgewerkt, maar ligt nu na 25 jaar op de werktafels in de kazerne. Dat betekent sorteren van scherven, nummeren, benoemen naar materiaal en vorm, tekenen en vooral veel puzzelen en plakken.

buiten getreden. Inmiddels zijn er al vijf tentoonstellingen opgezet in het Museum Rijswijk, er zijn gastlessen gegeven in 1990, 1991, 1992, 1993 en 2009 en er is meegewerkt aan een lesbrief voor de basisscholen in 2010. Elk jaar is de werkgroep present op de Open Monumentendag en het Strandwalfestival. Naast de 'schervenavonden' (werkavonden) op dinsdag worden ook exposities en lezingen elders bezocht. De werkgroep heeft de Rijswijkse geschiedenis verrijkt met rapportages en brochures over onderzoeken en opgravingen die in eigen beheer onder toezicht van de gemeentearcheoloog zijn uitgevoerd.

Wat we nog meer doen? U kunt er kennis van nemen door lid of donateur te worden van de AWR; dan geven we op al uw vragen antwoord via onze nieuwsbrieven en jaarverslagen. U kunt uw vragen ook rechtstreeks stellen aan het secretariaat: Bilderdijklaan 113, 2281 SR te Rijswijk, of op e-mail j.eijsackers@planet.nl.

Eén van de vrijwilligers reconstrueert een pot door de scherven met tape aan elkaar vast te plakken (foto A.W.R.).

De Archeologische Werkgroep Rijswijk tijdens de Nationale Archeologiedagen in Rijswijk (foto A.W.R.).

Niet alleen in de brandweerkazerne zijn ze actief. Sinds 1993 zetten veel leden zetten zich ook overdag in als vrijwilliger op de gemeentewerf, waar de gemeentearcheoloog en zijn medewerkers de opgravingen verwerken van onder andere RijswijkBuiten en Eikelenburg. Ook daar zijn veel handen welkom en de werkgroepsleden doen er veel kennis op.

De Archeologische Werkgroep Rijswijk is ontstaan in de winter van 1981-1982, toen enkele enthousiaste amateurarcheologen zich bij de restauratie van het Huis Te Werve meldden om 'waarnemingen' te doen bij de blootliggende fundamente van dat huis. In april 1986 sloot de werkgroep, sinds 1990 een vereniging, zich als onafhankelijk lid aan bij de AWN (Vereniging van Vrijwilligers in de Archeologie), afdeling 's-Gravenhage en omstreken.

De werkgroep laat graag van zich horen en zien. Al vanaf het prille begin (dus nu bijna 35 jaar geleden!), is de groep naar

Rijswijk in het Archeologiehuis

In Alphen aan den Rijn bevindt zich het Archeologiehuis Zuid-Holland, dat ook bodemvondsten uit Rijswijk bevat.

In 1963 ontdekten amateurarcheologen in Rijswijk een nederzetting uit de Romeinse Tijd. De vindplaats lag toen nog midden in de polder. Het terrein lag wat hoger en werd door de boeren dan ook 'De Bult' genoemd. Graafwerk in het hoogste deel ervan leverde een spectaculaire vondst op: de resten van een fundering van natuursteen. Die trokken al snel de aandacht van beroepsarcheologen. De voorgenomen aanleg van de Zoomseweg (nu Rijksweg 4) zou de nederzetting vernietigen en dat was aanleiding om er in 1967 archeologisch onderzoek te verrichten. Aanvankelijk dachten de archeologen er één zomer mee bezig te zijn, maar het zouden er uiteindelijk drie worden.

Het resultaat was de ontdekking van een nederzetting bestaande uit drie huisplaatsen; rondom de nederzetting lag landbouwgrond. Op elke huisplaats stond een rechthoekige woon-stalboerderij van hout, riet en leem. Met enige regelmaat werden de gebouwen vervangen door nieuwe, grotere exemplaren. De eerste boerderij werd gebouwd omstreeks het begin van onze jaartelling. Geleidelijk groeide de nederzetting tot drie boerderijen met enkele bijgebouwen. Elke boerderij stond op een eigen erf, omgeven door een sloot. Rond 200 na Chr. werden de sloten gedempt en ontstond er één groot nederzettingsterrein.

Met die nederzetting is iets bijzonders aan de hand. Op de plek van de oudste boerderij werd enkele malen een nieuwe, grotere boerderij van hout gebouwd, waar mensen woonden en ruimte was voor het vee. Maar in het begin van de derde eeuw stond er een rechthoekig gebouw, bestaande uit een vermoedelijk houten constructie op een natuurstenen fundering. Later werden aan de westzijde drie stenen vertrekken toegevoegd. Het gebouw was afgedekt met dakpannen en beschikte over een *hypocaustum*, een

soort centrale verwarming waarbij in de kelderruimte vuur werd gestookt en de warme lucht door buizen in de muren werd geleid. De wanden waren voorzien van veelkleurige beschilderingen. Het gebouw was toen in gebruik als woning; vee verbleef elders. Vermoedelijk was het een villa, een luxe boerderij-complex waarvan het hoofdgebouw zeer fraai was en als onderkomen diende van de voorname eigenaar. Villae komen in het zuiden van Nederland en elders in het Romeinse rijk veel voor, maar zo ver naar het noorden – de grens van het Romeinse

rijk lag langs de Oude Rijn – zijn ze zeldzaam. Misschien is het toch niet zo vreemd: het bestuurscentrum van dit gebied was de stad Forum Hadriani, ter plekke van het huidige park Arentsburg in Voorburg. Mogelijk hadden voorname ingezetenen van de stad de beschikking over luxe optrekjes buiten de stad. De nederzetting 'Rijswijk-De Bult' werd aan het einde van de derde eeuw verlaten, toen deze streek fors ontvolkt raakte.

Op de plek van de nederzetting ligt nu de Rijksweg A4. Het gedeelte met de villa

Het werkbezoek aan het Archeologiehuis in Archeon.

Wethouder Marloes Borsboom en dhr. Veldman (directeur Archeon) bij de Rijswijkse mijlpaal.

Een van de bijzondere bodemvondsten is afkomstig uit Rijswijk. Het is de bovenzijde van een mijlpaal die in 2005 aan de Sir Winston Churchilllaan is gevonden (zie nieuwsbrief 11). De mijlpaal dateert van het jaar 212-213 en is geplaatst tijdens de regering van keizer Caracalla. Hij is in 2016 voor enige jaren in bruikleen gegeven aan de provincie Zuid-Holland, zodat hij voor een breed publiek is te zien.

Op 7 november 2016 bracht de wethouder van cultuur Marloes Borsboom een werkbezoek aan het Archeologiehuis. Ze werd ontvangen door de heer Veldman (directeur Archeon), de heer Steures (voorzitter van de AWN afdeling Rijnstreek) en mevrouw Van Oorsouw (conservator Archeologiehuis). Tijdens het bezoek gaven de ontvangers een goede indruk van de taken en functies die het Archeologiehuis vervult (ruim 40.000 bezoekers per jaar).

Voor een bezoek aan het Archeologiehuis volstaat een verwijzing naar <http://www.archeologiehuiszuidholland.nl/>. Het adres van het archeologiehuis is: Archeologiehuis Zuid-Holland Archeonlaan 1a 2408 ZB Alphen aan den Rijn tel: (0172) 44 77 44

viel net buiten het wegtracé en is na de opgraving zichtbaar gemaakt doordat met moderne materialen de huisplattegronden van de villa en haar voorgangers zijn weergegeven. De reconstructie, verklaard door een informatiebord, is te zien in het Wilhelminapark aan het Cananefatenpad, te bereiken vanaf de Tubasingel.

Het zou niet bij deze reconstructie blijven: ook in het archeologisch themapark Archeon in Alphen aan den Rijn kwam er een. Op ware grootte werd daar in 1993 de villa herbouwd en in gebruik genomen voor educatieve projecten. Bij een herindelung van het park werd

het pand uiteen genomen en voor zover mogelijk opgeslagen. In 2011 werd het opnieuw gebouwd, maar groter en het staat nu bekend als 'het Archeologiehuis'.

Nu doet het Archeologiehuis dienst als onderkomen voor het Provinciaal Archeologisch Centrum. Ook de afdeling Rijnstreek van de AWN (Vereniging van Vrijwilligers in de Archeologie) en het Romeins Museum Alphen aan den Rijn hebben er een plek gevonden. In het Archeologiehuis zijn bodemvondsten uit Zuid-Holland te zien en worden wisseltentoonstellingen en lezingen gehouden.

Monumentenzorg-tip: isolatie

Bij wijze van proef willen we aan elke nieuwsbrief een column toevoegen met praktische tips voor monumenteigenaren. In deze nieuwsbrief staan we stil bij isolatie.

Regelmatig wordt de gemeente de vraag gesteld: 'Ik wil mijn monument isoleren, mag dat?' Een hele begrijpelijke vraag. Isolerende maatregelen met dubbelglas, spouwmuurisolatie, glaswol en vloerisolatie zijn typisch twintigste-eeuwse oplossingen die hoofdzakelijk na de Tweede Wereldoorlog werden geïntrodu-

ceerd. Maar historische panden werden gebouwd met de bedoeling om te 'ademen': het overtollige vocht moest uit de huizen verdwijnen via kieren en ontluchtingsgaten. Als dat niet gebeurde, kon het vocht leiden tot een ongezond woonklimaat en bij slechte ventilatie ook tot houtrot, schade aan het metselwerk en roest.

Met de moderne isolatietechnieken kan dit probleem opnieuw ontstaan. Te vaak stuit de gemeente op de ongewenste neveneffecten van isolatie, die alleen voor

veel geld te repareren zijn. Helaas openbaart zich dit soms pas op lange termijn. Heeft u isolatieplannen? Neemt u dan altijd contact op met een onafhankelijk partij (dus niet degene die verantwoordelijk is voor de uitvoering!) om u te laten adviseren over een aanpak die verenigbaar is met de uitgangspunten van monumentenzorg. Elk historisch gebouw is anders en vraagt om een unieke oplossing. Mocht u willen isoleren, houd dan altijd rekening met de ventilatie in uw pand. Bij twijfel kunt u contact opnemen met de gemeente om met u mee te denken.